

MAGDALENA ROGUSKA-NÉMETH

Posztemlékezet és trauma.
Transzkulturális esettanulmány

Charlotte Mendelson, *Törtmagyar*,
Sacha Batthyány, *És nekem mi közöm ehhez?*

m.roguska@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-1951-6619

HELIKON

Postmemory and Trauma. A Transcultural Case Study
(Charlotte Mendelson, *Almost English*, Sacha Batthyány, *A Crime in the Fam*)

Abstract

Transculturalism in the context of literature is a phenomenon that describes the works of authors operating in suspension between (at least) two nations, languages and cultures. Their texts are narratives that cross the boundaries of cultures and literary conventions, and as such, elude easy definition. At the same time, the works of transcultural authors have several common features, which can be observed primarily at the thematic level. A significant part of their work consists of identity stories, in which one of the recurring motifs is the fact of reckoning with one's own past and that of one's ancestors. In this study, I examine how the problem of postmemory is presented in two prose texts: Sacha Batthyány's *A Crime in the Family* and Charlotte Mendelson's *Almost English*. During my analyses, I primarily refer to the results of research by scholars such as Marianne Hirsch (postmemory), Mária Török and Miklós Ábrahám (psychoanalytic concepts of the phantom and the crypt), Pierre Nora (sites of memory) and Claude Lanzmann (non-sites of memory).

Keywords: trauma, postmemory, sites of memory, non-sites of memory

BEVEZETÉS

A transzkulturalizmus az elmúlt évek egyik meghatározó jelensége a bölcsészeti- és társadalomtudományok számos területén. Széles körben megvitaták olyan tudományterületeken belül, mint például a kultúratudomány, az antropológia, az etnológia és az irodalomtudomány. Elméleti alapjait Wolfgang Welsch teremtette meg a kilencvenes években, és ő az, aki jelenleg is a koncepció legfontosabb teoretikusa.¹ Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy magát a kifejezést eredetileg 1940-ben Fernando Ortiz kubai antropológus használta elsőként, és ezzel a koncepció számos későbbi felhasználóját ihlette meg, így többek között Ángel Rama² uruguayi irodalmárt vagy Mary Louise Prattet, aki az ún. érintkezési zónák (*contact zones*) fogalmának a szerzője.³ Továbbá, a transzkulturalizmussal összefüggésben olyan kutatók munkáira érdemes felfigyelni, mint Ellen E. Berry,⁴ Mikhail Epstein,⁵ Sabrina Brancato,⁶ Frank Schulze-Engler,⁷ Sissy Helff, Steven Kellman (a transznyelvűség témájában),⁸ Steven Tötösy de Zepetnek,⁹ Mads Rosendahl Thomsen,¹⁰

¹ Wolfgang WELSCH, „Transculturality: Puzzling Form of Cultures Today”, in *Spaces of Culture: City, Nation, World*, ed. Mike FEATHERSTONE and Scott LASH, 194–213 (London: SAGE, 1999), <https://doi.org/10.4135/9781446218723.n11>.

² Ángel RAMA, *Transculturaciónnarrativa en América Latina* (Mexico: Siglo XXI, 1984).

³ Mary Louise PRATT, *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* (London and New York: Routledge, 1992), <https://doi.org/10.4324/9780203106358>.

⁴ Ellen E. BERRY, „Nomadic Desires and Transcultural Becomings”, in *Transcultural Experiments: Russian and American Models of Creative Communication*, eds. Ellen E. BERRY and Mikhail N. EPSTEIN, 121–140 (New York: St. Martin's, 1999), https://doi.org/10.1057/9780312299712_9.

⁵ Mikhail N. EPSTEIN, „A Broad Way between Globalism and Multiculturalism”, *American Journal of Economics & Sociology* 68, no. 1 (2009): 327–351, <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2008.00626.x>.

⁶ Sabrina BRANCATO, „Transculturalità e transculturalismo: I nuovi orizzonti dell'identità culturale”, *Le Simplegadi* 2, no. 2 (2004): 39–46.

⁷ Frank SCHULZE-ENGLER and Sissy HELFF, eds., *Transcultural English Studies: Theories, Fictions, Realities* (Amsterdam: Rodopi, 2009), <https://doi.org/10.1163/9789042028845>.

⁸ Steven G. KELLMAN, ed., *Switching languages: Translingual writers reflect on their craft* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2013).

⁹ Steven TÖTÖSY DE ZEPETNEK and I-Chun WANG, eds., *Mapping the World, Culture, and Border-crossing* (Library Series, CLCWeb: Comparative Literature and Culture, 2014), hozzáférés: 2022.10.19, <https://docs.lib.purdue.edu/clcweblibrary/mappingtheworld2010>.

¹⁰ Mads Rosendahl THOMSEN, *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures* (London: Continuum, 2008).

Rebecca L. Walkowitz¹¹ és *last but not least*, Arianna Dagnino,¹² aki a legtöb-
bet írt a transzkulturalizmus és a szépirodalom kapcsolatáról, és akinek a
transzkulturális irodalom egyik legjelentősebb definíciójának a megfogalma-
zását is köszönhetjük.¹³

Jelen tanulmányban a transzkulturális irodalom lehetőleg tágabb meghatá-
rozásához fogok viszonyulni, amely szerint a transzkulturalizmus nem fogad-
ja el a kultúrának mint egységes jelenségnek a felfogását, és azt javasolja, hogy
arra figyeljünk, ami a „kultúrák között” található, a kulturális határmenti
térségben, ott, ahol (legalább) két kultúra, nyelv, irodalom találkozik vagy
ütközik össze. Az úgynevezett transzkulturális írók művei olyan narratívák,
amelyek átlépik a kulturális határokat és az irodalmi konvenciókat, így elke-
rülnek az egyszerű meghatározásokat, leírásokat és elemzéseket. Ugyanakkor a
szövegeiknek több közös vonásuk van, mind a cselekmény, mind a strukturá-
lis és a nyelvi megoldások szintjén. A hasonlóságok elsősorban a szövegek te-
matikájában láthatók. A transzkulturális szerzők írásainak jelentős része iden-
titástörténet, amelyekben olyan témák és motívumok szerepelnek a
leggyakrabban, mint a migráció tapasztalata, az utazással és a helyváltotatás-
sal kapcsolatos élmények, az idegen nyelv mint kommunikációs eszköz, illetve
az irodalmi nyelv elsajátításának a folyamatai, az anyanyelv „ elvesztése”, az
elidegenedés, a kirekesztés és a másság tapasztalata. A transzkulturális narra-
tívák fontos és gyakran visszatérő motívuma a saját és az ősök múltjával való
elszámolás is. A magyar kulturális gyökerekkel rendelkező, de nem magyarul
író, vagyis az ún. transznyelvű szerzők körében ezt a témát tárgyalja többek
között Livia Bitton Jackson holokauszt-trilógiájában (*Ezer évet éltem: A holo-
kauszta veszett gyerekkor*, 2013, *A remény hídjai: Élet és szerelem Auschwitz után*,
2014, *Helló, Amerika!*, 2014), Edith Bruck számos prózai művében (pl. *Ki téged
így szeret*, 1985), Deborah Feldman az *Unorthodox*-ban (2021), Edit Eger a *Dön-*

¹¹ Rebecca L. WALKOWITZ, „The Location of Literature: The Transnational Book and the Migrant Writer”, *Contemporary Literature* 47 (2006): 527–545, <https://doi.org/10.1353/cli.2007.0019>.

¹² Arianna DAGNINO, *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility* (West Lafayette: Purdue University Press, 2015), <https://doi.org/10.2307/j.ctv15wxqk8>.

¹³ A transzkulturális tanulmányoknak szentelt más fontos kollektív munkák közé tartozik: Kai WIEGANDT, ed., *The Transnational in Literary Studies: Potential and Limitations of a Concept* (Berlin–Boston: De Gruyter, 2020), <https://doi.org/10.1515/9783110688726>; Irene Gilsenan NORDIN, Julie HANSEN and Carmen ZAMORANO LLENA, eds., *Transcultural Identities in Contemporary Literature* (Leiden: Brill, 2013), <https://doi.org/10.1163/9789401209878>; Geoffrey V. DAVIS, Peter H. MARSDEN, Bénédicte LEDENT and Marc DELREZ, eds., *Towards a Transcultural Future: Literature and Society in a ‘Post’-Colonial World 1* (Leiden: Brill, 2004), <https://doi.org/10.1163/9789401200073>.

tésben (2017), Sacha Batthyány *És nekem mi közöm ehhez?* című prózájában (2016), valamint Charlotte Mendelson a *Törtmagyarban* (2013). Az említett művek közül az utolsó kettő az ún. „postmemory” kérdését veti fel. A „postmemory” (vagy más szóval az utóemlékezet vagy posztemlékezet) a második generáció emlékezte, vagyis a kollektív traumát átéltek leszármazottjainak az emlékezte. A kifejezést főként a holokauszt áldozatainak gyermekeivel összefüggésben használják, de utalhat olyan társadalmakra is, amelyek a történelem során valamilyen ponton kollektív traumát szenvedtek el.¹⁴ A jelenséget először Marianne Hirsch írta le,¹⁵ aki így határozta meg a lényegét:

Az utóemlékezet a kulturális vagy kollektív traumát túlélők gyermekeinek a szüleik tapasztalatához fűződő viszonya, amely tapasztalatokra a leszármazottak csupán a növekedésüket végigkísérő elbeszéléseken és képeken keresztül „emlékeznek”, miközben ezek mégis olyan erősek és monumentálisak, hogy saját emlékeket is képesek generálni.¹⁶

Az elemzett műveknek a szerzői, Sacha Batthyány és Charlotte Mendelson mindketten magyar származású emigránsok leszármazottai, akik Közép- és Kelet-Európa lakosságának egy jelentős részéhez hasonlóan a 20. század második felében többféle, de legtöbbször politikai okok miatt kényszerültek hazájuk elhagyására. Többségük Nyugat-Európában (főként Ausztriában, Franciaországban, Svájcban, Nagy-Britanniában) telepedett le, néhányuk később a tengerentúlra, főként az Egyesült Államokba, Kanadába és Argentínába emigrált. A szülőföld elhagyása gyakran olyan traumát eredményezett, amely mind az otthon, mind a fogadó országban szerzett élményeket meghatározta. Utólag ez a trauma gyakran kapott visszhangot az utódaik életében is,

¹⁴ A posztemlékezetről bővebben lásd például: Dominick LACAPRA, *Historia w okresie przejściowym: Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna*, tłum. Katarzyna BOJARSKA (Kraków: Universitas, 2009); Anna MACH, *Świadkowie świadectw: postpamięć zagłady w polskiej literaturze najnowszej* (Warszawa-Toruń: UMK, 2016); Magdalena SARYUSZ-WOLSKA, Robert TRABA i Joanna KALICKA, red., *Modi memorandi: leksykon kultury pamięci* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2014); Teresa SZOSTEK, Roma SENDYKA i Ryszard NYCZ, red., *Od pamięci biodziedzicznej do postpamięci* (Warszawa: IBL PAN, 2013).

¹⁵ Marianne Hirsch két legfontosabb, a posztemlékezetről szóló munkája: Marianne HIRSCH, *Family frames: Photography, Narrative and Postmemory* (Cambridge, Mass.–London: Harvard University Press, 1997); Marianne HIRSCH, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after Holocaust* (New York: Columbia University Press, 2021).

¹⁶ Marianne HIRSCH, „Túlélő képek: holokausztfotók és az utóemlékezet munkája”, in *Transznacionális politika és a holokauszt emlékeztörténete*, szerk. SZÁSZ Anna Lujza és ZOMBORY Máté, 185–213 (Budapest: Befejezetlen Múlt Alapítvány, 2014), 190.

akikről kiderült, hogy képtelenek egy stabil identitást kialakítani a múlttal való elszámolás nélkül. Ráadásul egy olyan múlttal voltak kénytelenek elszámolni, amely nem volt része a tapasztalataiknak és amelyhez gyakorlatilag semmi közük sem volt.

A tanulmányomban bemutatott értelmezések célja annak megállapítása, hogy egy-egy műnek a főszereplői hogyan kezelik a szüleik és nagyszüleik feldolgozatlan traumáját, illetve hogy ez a folyamat milyen hatással van saját identitásépítési folyamatukra. Mindkét elemzett mű egyértelműen a poszt- emlékezet kérdéskörére utal, bár Sacha Batthyány regénye esetében ez közvetlenül történik, míg Charlotte Mendelson regényében csak közvetett utalásról lehet szó.

MAJD NEM MAGYAR

Charlotte Mendelson magyar és zsidó kulturális háttérrel rendelkező, angol nyelvű író, aki Nyugat-Londonban született. Kétévesen szüleivel Oxfordba költözött, angol iskolákba járt, majd az Oxfordi Egyetemen történelem diplomát szerzett. Érettségi után újságíróként kezdett dolgozni, de hamar úgy döntött, hogy az írással szeretne foglalkozni. 1999-ben jelentette meg első regényét *Blood Sugar (Vércukor)* címen. Azóta összesen hat prózakötete jelent meg, amelyek közül a legnagyobb elismerést az *Almost English*¹⁷ című regény váltotta ki. 2016-ban a könyv magyar fordításban is megjelent *Törtmagyar* címen.

Miután az *Almost English*-t Booker-díjra jelölték, Mendelson számos interjúban hangsúlyozta, hogy egy teljesen fiktív regényt írt, amelyet azonban gyermekora ihletett.¹⁸ Magyar anyanyelvű zsidó családban nőtt fel, amelynek a tagjai több évtizeddel korábban érkeztek Angliába az akkori Csehszlovákiából, pontosabban Kárpátaljáról. Nem ismerte a család történetét, és hosszú éveken át nem is volt lehetősége megismerni. A nagyszülei sorsát rejtély övezte, és minden kísérletre, hogy a múltról beszéljen velük, elsírták magukat, kérdéseire nem kapott választ. Hasonlóan viselkedik az *Almost English* három szereplője – Rózsi, Ildi és Zsuzsi –, akik következetesen kerülnek a múlttal való beszélgetést, és könnyeket hullatnak, amikor szeretett unokájuk igyekszik tájékozódni a sorsukról. Ráadásul az egyértelmű válaszok elkerülése

¹⁷ Charlotte MENDELSON, *Almost English* (London: Picador, 2013).

¹⁸ Lásd például: Charlotte MENDELSON, *Almost English: The Horrible Truth*, hozzáférés: 2022.10.18, <https://www.charlottesmendelson.com/home/2013/7/16/almost-english>.

valószínűleg annak is köszönhető, hogy a Farkas család sorsa rendkívül bonyolult. Hiszen lehetetlennek tűnik még Marina őseinek származását is megállapítani. Ebben a kontextusban rendkívül sokatmondó az a passzus, amelyben Marina barátjának az apja megkérdezi a lányt, honnan származik a családja:

- [...] a nagyszüleim [...] az Osztrák–Magyar Monarchiában születtek [...].
- [...] hol is van ez pontosan?
- Hát, az a helyzet, [...] hogy nem tudom. [...] Örültségnek tűnik, de nem beszélnek róla. Mármint én próbálok [...] kérdezgetni dolgokat, állandóan próbálkozom. De elsírják magukat. [...]
- [...] Még azt se tudod, pontosan hová valósiak voltak?
- Hát, lehet, hogy hallottam már, de nem emlékszem a hely nevére. Azt hiszem, folyton változott, a határok miatt. Számolni meg olvasni oroszul tanultak, a szüleikkel magyarul beszéltek, de a város cseh volt, vagy nem is, az a nagyapámé. [...] És most magyarul beszélnek egymás között, de *azt mondják*, hogy [...] Csehországból jöttek. [...] De a városuk most meg már Oroszországban van. Ukrajnában. Nem is, Ruténi... Ruritániában.
- [...] Szóval magyar vagy, mi?¹⁹

Marina tehát nem tudja, hogy honnan származik a családja, és főleg azt nem, hogy mi a története, ami viszont nem könnyíti meg saját történetének a felépítését. Ebben a kontextusban érdemes felidézni az ún. *fantom és kriptakoncepciót*, amelynek teoretikusa két magyar pszichoanalitikus, Török Mária és Ábrahám Miklós.²⁰ Ezek a kifejezések, amelyek a rejtett és az álcázott dolgokkal foglalkozó pszichoanalízis irányából származnak, a tudattalanra utalnak, amely azokból az tulajdonságokból áll, amit az őseinktől örököltünk. A szülők és a nagyszülők csendbe burkolt, mélyen eltemetett titkai, amelyekről „nem illik kérdezni”, valamint a megmagyarázhatatlan családi ügyek, az ún. ősök bűnei fantommá (*phantome*) válnak, amely aztán a szülőkről a gyerekekre száll át. Ezt a fantomot azonban nem az elmondás által, hanem a kínos vagy fájdalmas múlt eltitkolásával, elrejtésével adják át a gyerekek a szülei.

¹⁹ Charlotte MENDELSON, *Törtmagyar*, ford. NAGY Gergely (Budapest: Libri, 2016), 155–156.

²⁰ Ezt a koncepciót Török Mária és Ábrahám Miklós fejlesztették ki, és bővebben a *Cryptonymie: Le Verbier de l'homme aux loups* című könyvükben írták le.

Ennek következtében a gyerekek megöröklik a tudatlanságot (*nescience*), ami idegen testté válik bennük. És elkezdik érezni az úgynevezett fantomfájdalmat, azaz egy olyan fájdalmat, amelyet egy nem létező (gyakran amputált) végtag helyén, vagy olyan helyen érezni, amelyet a betegség nem érintett, és ezért nem okozhat tényleges fájdalmat.²¹

Amikor eljön az idő, hogy Marina iskolát válasszon, elhatározza, hogy elhagyja otthonát, s egy hagyományos, rangos angol bentlakásos iskolába utazik. Abban reménykedik, hogy ez lehetővé teszi számára egy stabil identitás felépítését, amely független lesz a családjának a múltjától. Ez a döntés azonban elég hamar tévesnek bizonyul. Marina nem érzi jól magát új helyén, hiányzik az otthona és az édesanyja. Annak ellenére, hogy nagy szüksége van társai elfogadására, nem tud alkalmazkodni az új körülményekhez, és a végsőkig kirekesztett marad. Ezen az sem változtat, hogy közelebbi ismeretséget köt a jómódú angol Viney családból származó fiatalabb fiúval, Guy-jal, akinek az apja Alexander Viney – a televízióból ismert történész és celeb. A regénynek azok a részei, amelyek Marina látogatását írják le a Viney-birtokon, eléggé mulatságosak, de összességében meglehetősen keserű bizonyítékai a főszereplő elidegenedtségének és az angol felső osztály valóságához fűződő teljesen elhibázott, helytelen alkalmazkodásának. Marina tehát még rosszabb helyzetben találja magát. Hiába próbál kitörni abból az elszigeteltségből, hogy egy kis londoni lakásban él édesanyja és három, általa nem értett nyelven beszélő idős hölgy társaságában, ahol szintén eleve teljes kirekesztésre van ítélve. Nem illik bele a gazdag angol családokból származó gyerekek miliőjébe, és nincs ötlete, hogy mit lehetne ezzel a helyzettel kezdeni. Végül is egy szinte tragikus eseménysor után kénytelen beismerni édesanyjának, de főleg önmagának, hogy téves döntés volt a bentlakásos iskolát választani. Hazatér, de már tisztában van családjá bonyolult sorsával, amelyet édesanyja, Laura erőfeszítéseinek köszönhetően sikerül megismernie. Ez viszont reményt ad arra, hogy a jövőben sokkal könnyebb lesz megtalálnia a helyét a világban, és egy stabil, ősei traumáitól mentes identitást kialakítania.

²¹ Erről bővebben lásd: BÓKAY Antal, „Fantom és Kripta: Ábrahám Miklós és Török Mária pszichoanalízise”, *Imágó Budapest* 6, 3. sz. (2017): 123–148.

TETTES VAGY ÁLDOZAT?

*És nekem mi közöm ehhez?*²² című műnek a szerzője – és egyben a főszereplője és a narrátora – Sacha Batthyány svájci újságíró, a régi magyar Batthyány család leszármazottja. Nemesi származása azonban eléggé lényegtelen volt számára, legalábbis addig, amíg a szerkesztőségi munkatársa elé nem rakott egy újságkivágást, amelyben a Batthyány család múltjáról volt szó. Így ismeri meg a nagynénje, Margit Thyssen-Batthyány grófnő által több mint hatvan évvel korábban elkövetett bűncselekmény történetét. A grófnő osztrák palotájában búcsút szervezett az NSDAP, az SS és a Gestapo helyi vezetése számára, amely idején a vendégek egy része lelőtte a közelben fogva tartott zsidókat. Az újságkivágás ebben az esetben hasonló funkciót tölt be, mint amit Marianne Hirsch a fényképeknek tulajdonított. A kutató egyfajta „memóriatriggereket” látott bennük, valaki örökre elveszett jelenlétének a nyomait, amelyek elindítják a múltba való visszatérés igényét.²³

A drámai történetnek a megismerése nyilvánvalóan sokkolja az újságírót, másrészt felkelti szakmai kíváncsiságát. Évekig tartó nyomozásba kezd, amelynek célja a cikkben említett délután eseményeinek felderítése. Kezdetben ezt a magánnyomozást úgy kezeli Batthyány, mint minden más kutatást, amelyet újságírói munkája során végzett. Az első, aki kétségeket ébreszt benne ezzel kapcsolatban ez egyik ismerőse, egy német író. Maxim Biller megkérdezi tőle, mi köze van egyáltalán a cikkben tárgyalt történethez, és miért szenteli neki az idejét. Később ez a kérdés, amelynek a fontosságát a mű címe ki is emeli, többször megismétlődik a cselekmény során. Az elején Batthyány még úgy érzi, hogy őt személyesen nem érinti a dolog, és csak kíváncsiságból foglalkozik vele. Idővel azonban rájön, hogy ez nem teljesen igaz, mivel a több mint fél évszázaddal ezelőtt történtek közelebb állnak hozzá, mint gondolta.

A nyomozással párhuzamosan elkezd heti rendszerességgel találkozni egy olyan pszichoanalitikussal, aki „azt kutatja, miként öröklődnek tovább a családi történetek”, hogy kiderítse, „[...] mit őriz a múltból a csontjaiban.”²⁴ A nyomozás, akár csak a pszichoterápia, évekig tart, és lassan elvezeti őt a Margit néni palotájában történetekhez, de ami sokkal fontosabb, lehetőséget ad neki arra is, hogy saját magáról tudja meg az igazságot. Így fokozatosan eljut arra a pontra, hogy a jövője és a jelene nem létezhet a múlt nélkül, és csak a múlt megismerése ad lehetőséget a jelen megteremtésére. Az emlékezés és a

²² BATTHYÁNY Sacha, *És nekem mi közöm ehhez?* (Budapest: Helikon, 2016).

²³ Erről bővebben lásd: HIRSCH, „Túlélő képek...”, 185–213.

²⁴ BATTHYÁNY, *És nekem mi...*, 47.

történetek kimondása, elmesélése döntő hatással van a trauma feldolgozásának a folyamatára. A traumát először meg kell szelídíteni, vagyis beépíteni a saját tapasztalatunkba, és olyan nyelvet találni, amely lehetővé teszi annak elmondását.²⁵ A történetmesélésnek a hatása terápiás jellegű, amivel az elemzett mű főhőse is teljesen tisztában van. Az évekkel ezelőtti rejtély megfejtésének, a történet rekonstruálásának és elmondásának az a célja, hogy Batthyány szembenézzon a jelennel, amellyel több ok miatt küszködni kell.

Látszólag kevésbé jelentős, de valójában a regény kulcsfontosságú szála a főszereplő kapcsolata az édesapjával. Amikor Batthyány nyomozásba kezd, az édesapja – aki nagyon jól ismerte Margit nénit – az első, akihez fordul a hatvan évvel ezelőtti történések tisztázása érdekében. Egyszerű és gyors választokat vár, cserébe kap viszont egy naplót, amelyet a nagymamája, Maritta írt idős korában. A benne olvasottak elviszik őt Magyarországra, Ausztriába, Szibériába és Argentínába. A Batthyány által meglátogatott helyeket a memoriális terminológiával kapcsolatosan az emlékezet hiány- vagy nem-helyeinek nevezhetjük. Ennek a kifejezésnek a megalkotója Claude Lanzmann, az 1985-ös hírhedt *Shoa* című film rendezője, aki egy 1986-os interjúban, miközben a film koncepciójának részleteiről beszélt, megemlítette a koncentrációs és haláltáborok elhagyott, múzeummá nem alakított területeit, amelyekről az 1970-es években Lengyelországban forgatott. Pierre Nora terminusával, az „emlékezet helyeivel”²⁶ ellentétben az emlékezet nem-helyeinek (*non-lieux de mémoire*) nevezte ezeket, olyan helyekre utalva, amelyekre nem vonatkoznak megemlékezési eljárások, mert kollektív amnézián mentek keresztül. Az ilyen „nem-helyek” emlékét csak egy „beavatott” személy tudja helyreállítani, vagyis „az, aki tudja”.²⁷

Szibériai útjára – Feri nagypapa nyomdokain – elkíséri őt az édesapja, akivel meglehetősen bonyolult a kapcsolata. A pszichoanalitikussal folytatott beszélgetés során magát és az apját két, a hűtőszekrényre erősített, lekerekített mágneshez hasonlítja:

Az egyik mindig oldalra csúszik. Ott van az a kis hézag közöttük, pár milliméter, voltaképpen csak a levegő, gondolná az ember, az egész olyan könny-

²⁵ A traumáról bővebben lásd például: MENYHÉRT Anna, *Elmondani az elmondhatatlant: Trauma és irodalom* (Budapest: Anonymus Kiadó–Ráció Kiadó, 2008); Tomasz ŁYSAK, red., *Antologia studiów nad traumą* (Kraków: Universitas, 2015).

²⁶ Erről lásd: Pierre NORA, „Between Memory and History: Les lieux de mémoire”, *Representations* 26 (1989): 7–24, <https://doi.org/10.2307/2928520>.

²⁷ Erről bővebben lásd például: Roma SENDYKA, red., *Nie-Miejsca Pamięci: Elementarz* (Kraków: Ośrodek Badań nad Kulturami Pamięci, 2017); Andrzej SZOPOCIŃSKI, „Miejsca pamięci (*lieux de mémoire*)”, *Teksty Drugie* 112, no. 4 (2008): 11–20.

nyúnek látszik, de egész egyszerűen képtelenek vagyunk egymáshoz illeszteni a két mágnest. Így vagyunk mi is az apámmal.²⁸

Reméli, hogy a közös utazás segít normalizálni az édesapjához fűződő kapcsolatát, de minden próbálkozása, hogy közelebb kerüljön hozzá, sikertelennek bizonyul. Végül arra a következtetésre jut, hogy az apjának megvannak a prioritásai, de a család nincs köztük:

Egészen Szibériáig utaztam, hogy megtudjam: nem tudom felvenni a versenyt a világtörténelemmel, az apám fejében kísértő háborúkkal. Ezért múlt el a dühöm, a hangoskodásom, sőt még rosszabb volt a helyzet. Sztálin, sutogtam magamban, először elvette a családot birtokait, azután bezárta a nagyapádat, és utána elvette az apádat.²⁹

Mirta Kupfermenc, akivel Batthyány a nyomozás során Buenos Airesben találkozik, kimondja az elemzett regény kulcsmondatát: „Az életem egyik legfontosabb eseménye azelőtt történt, hogy megszülettem.” Míg Mirta és a testvére egészen gyermekkoruk óta tudatában vannak annak, hogy a családjuk tragikus sorsa meghatározza az életüket, Batthyány a végsőkig azon töpreng, hogy mi az igazi szerepe ebben az egészben: vajon egy „futár, aki csak átadja az üzenetet”?³⁰ Vagy ha mégse csak az, akkor inkább „áldozat” lenne, vagy talán a „tettes”?

A posztemlékezeti szövegekben gyakran találkozunk „valaki más poggyásznak” metaforájával: ez valami „nem saját”, öröklött dologként értendő, amit azonban cipelni kell. A lehetséges reakció és nyomán kialakított pozíció ekkor kettős lehet: vagy az „emlékezet őrzője” szerepének felvállalása, aki mindent elkövet annak érdekében, hogy megmentse a múltat a feledéstől; vagy éppen ellenkezőleg, az „idegen poggyász” átvételének megtagadása, annak elutasítása és a múlttól érintetlen saját élet felépítése kísérletének a tétje.³¹ Míg Mirta az első stratégiát alkalmazza, a Batthyány által kifejtett kételyeket úgy kell felfogni, mint az elhatárolódásra tett kísérleteket, amelyek egyet nem értést fejeznek ki a kínos múlt elfogadásával, és azt a vágyat szimbolizálják, hogy saját, a múlttól érintetlen

²⁸ BATTHYÁNY, *És nekem mi...*, 74.

²⁹ Uo., 139.

³⁰ Uo., 23.

³¹ Aleksandra MIALIK, *Metabistoria: Etyka: Postpamięć. Postmodernistyczna powieść o Holokauście*, Rozprawa doktorska napisana pod opieką naukową prof. dr hab. Aleksandry Uber-towskiej (Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 2021), hozzáférés: 2022.10.18, https://bg.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona-biblioteka/107827/files/rozprawa_doktorska_aleksandra_mialik.pdf.

életet teremtsen. Paradox módon ennek a posztemlékezeti eljárásnak kimondatlan, de ugyanakkor legfontosabb vágya a felejtés.

Batthyány könyve – akárcsak Mendelsoné – arra a kérdésre próbál választ adni, hogy az elmúlt nemzedékek döntései és tettei hatnak-e életünkre, és ha igen, milyen mértékben. Igaz-e, hogy mindannyiunkat akaratlanul is megterhel a múlt, és lehetséges-e egyáltalán megszabadulni egy ilyen traumától? Ezek a kérdések továbbra is nyitottak maradnak, bár az elemzett művek befejezése arra ad reményt, hogy trauma utáni élet igenis lehetséges, de csak azzal a feltétellel, hogy szembesülünk vele.